

Tartu Ülikool
Semiootika osakond

Risto Rõõmus

Kiilkirja tehnoloogia

Referaat

Juhendaja: Irina Avramets

Tartu
2004

1. Sissejuhatus

Juba aastaid on teada, et esimesene kirjutistel põhinev kommunikatsiooniviis arenes välja Mesopotaamias, sumerite kultuuri ajastul, kuid siiaaani pole suudetud määratleda selle täpset tekkimise momenti. Erinevad allikad pakuvad välja mitmeid variante: julgemad väidavad, et juba 3500 aastat e Kr. olid sumeritel esimesed piktograafilised kirjutised savist tahvlitesse vajutatud, teisalt usutakse aga, et see juhtus alles 3300 aastat e. Kr. või veelgi hiljem. Ja ehkki kiilkirja täpne tekkeaeg on aja jooksul hägustunud infopuuduse tõttu, on tahvleid endid säilinud tohutul määral ja arvatakse, et väga suur osa neist on välja kaevamata ning ka välja kaevatud tahvlite hulgas on mitmed tõlkimata.

Miks neid tahvleid nii tohutul määral säilinud on? Põhjuseks on eelpool juba korra mainitud materjal: savi. Erinevalt näiteks paberilaadsest papüürusest, mis tule abil tuhaks muutub ja igaveseks ajaloole kättesaamatuks jääb, muutub savi tule abil vastupidavamaks ja tugevamaks. Tähtsamate tahvlite säilitamiseks (ammugi mitte kõiki ei säilitatud) kasutati põletusashjusid, kuigi enamik tänapäeval veel loetavaid savitahvleid on säilinud põhiliselt tänu põlengutele, kuna tohutu suur kuumus nende vastupidavust oluliselt tõstis.

2. Kuidas kirjutati

Igapäevaseks kirjutamiseks kasutatavad savitahvlid olid enamasti üsna väikesed, serva pikkus oli 4-10 cm, esines muidugi ka palju suuremaid tahvleid, kuhu pandi kirja tähtsamaid sündmusi, seadusi jms ning neil oli enamasti dekoratiivne eesmärk. Kirjasuurus oli tihti äärmiselt väikene, mistõttu tahvleid luubiga lugema pidi, seda siis põhiliselt mitte-dekoratiivsete tahvlite puhul. Ajapikku tekkis inimestel vajadus ka kirjutistele allkirju anda ning neid otsustati paigutada tahvlite külgedele, mis selle tarbeks paksemaks muutusid. Igal kodanikul oli oma kivist pitsat koos paari-kolme pildiga, riigihierarhias kõrgemal asuvatel isikutel olid veidi kallimalt kaunistatud pitsatid.

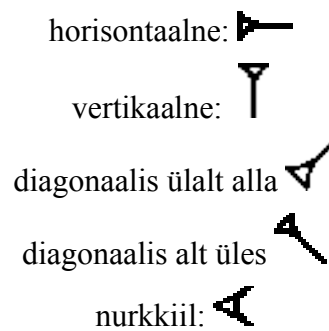
Kirjutamiseks kasutati niiskeid savitahvleid, kuhu teritatud roost krihvliga (“tahvliproog”) kiilukujulisi märke tehti. Seejärel pandi tahvlid kuivama, kusjuures erineva tähtsusega tekste kuivatati erinevalt: igapäevased tekste kuivatati ilma igasuguse katteta, kuid tähtsamad dokumendid (nagu näiteks lepingud ja ürikud) pandi savist valmistatud ümbriku sisse, millel oli lisaks pitsatile ka dokumendi sisu lühikokkuvõtte. Vahel kasutati krihvlite asemel ka kive, kuid seda ainult tähtsate dokumentide puhul, millel oli poliitiline või ajalooline tähtsus.

3. Kiilkirja areng

Kõige algsem kiilkirja vorm sumeri keeles oli piktograafiline kiri ehk protosumeri kiri. Sellisest kirjast aru saamiseks ei ole erialaseid teadmisi vaja, kuna kujutatud märgid vastavad vormilt reaalsuses

esinevatele objektidele. Kuna säärane ülestähendamise viis oli liialt tülikas ning aeganõudev, hakkasid märgid ajapikku lihtsustuma ja abstraktsemaks muutuma – märk hakkas väljendama sõna, mitte objekti. Peagi hakkasid märgid fonetiseeruma: loodi eraldi märke sõnade, sõnaosade, silpide ja ka häälikute jaoks ning kirja eesmärgiks oli nüüdsest inimkeele edasi andmine. Sellise arengu tagajärjel oli kolmandaks aastatuhandeks välja kujunenud maailma esimene silp-sõna ehk kiilkiri, mis oma põhitunnustelt püsis järgmised 2000 aastat.

Lisaks märkide kujule muutus ka nende paigutus savitahvlitel. Algseid piktograafilisi märke kirjutati tulpadena ülalt alla, kuid peagi jõuti järeldusele, et parem on märke kirjutada vasakult paremale. Sellega kaasnes ka märkide pööramine 90 kraadi võrra vasakule ning enamik märke muutus ebaloomulikuks. See oli märkide abstraktsemaks muutumise üks alguspunkte. Ka muutus märkide joonistamise viis. Esialgsed ümarad vormid muutusid jämedamaks ja kandilisemaks ning tekkisid viis eri asendis kiilu, millest moodustusid kõik märgid:

Mida aeg edasi, seda rohkem muutus fonetiseerumise tulemusena sõnade algne tähendus olematuks ning sõnad asendusid silpidega. Võeti kasutusele mõistemäärajad ehk determinatiivid, mis olid sõnade alguses või lõpus asuvad tähised, mis viitasid inimsubjektile nagu näiteks mees, kuningas jne. Lisandusid ka foneetilised täiendid, mis olid hääldamisel abistamiseks mõeldud lõpukaashäälikud. Tekkis ka homofoonia, kus ühekõlalisel häälikul on mitu erinevat kirjepilti ja tähendust. Sõnade hulgas on mitmetähenduslikust aga äärmiselt vähe. Ka lisandus kirja struktuurile polüfoonia (üks märk tähendab sõna või mitut erinevat silpi vastavalt kontekstile), kuid see tekkis alles sumeri keelest välja arenenud keeltes nagu näiteks babüloonia kiilkiri.

4. Kiilkirja dešifreerimine

Katseid kiilkirja dešifreerida viidi läbi juba rohkem kui 300 aastat tagasi, kuid kuna sumeri keel erines tunduvalt kõikidest teistest senituntud keeltest, läks aega enne kui üldse midagi saavutati. Kogu

dešifreerimises mängib olulist rolli Iraanis asuv Behistuni kalju, kus aastal 1621 Itaalia päritolu rändur nimega Pietro della Valle 413-realise kirjutise leidis ja sealt ka osa märke enda jaoks üles kirjutas. Aastal 1674 külastas seda kaljut prantslane Jean Chardin, kes leidis, et kõik kirjutised olid kolmes paralleelses vormis, järelkult oli tegemist ühe ja sama tekstiga kolmes eri keeles. Alles aastal 1777 avaldas sakslane Carsten Niebuhr täielikud koopiad kaljul olevatest kirjutistest ning mõnikümmend aastat hiljem avaldasid saksa teadlased Oluf Gerhard Tychsen Georg Friedrich Grotefend ning taanlane Rasmus Christian Rask algseid tõlkeid paarikümnele märgile, kuid need kadusid esialgu ajahõlma ning taasavastati alles 1893-ndal aastal, aga sellaks oli kiilkiri juba dešifreeritud.

Kõige tähtsam figuur kogu selle protsessi juures oli inglise armee ohvitser ning assüroloog Henry Creswicke Rawlinson, kes suutis ära tõlkida vanapärsiakeelse osa kaljul olevatest kirjutistest, kuna see oli kõige hilisem neist kolmest keelest (vanapärsia, babüloonia ja elami keel), sisaldades ainult 40 erinevat märki. Ülejäänud keeltest arusaamine oli aga oluliselt raskem, kuna märke oli hoopis rohkem ning läbimurre toimus siis kui saadi aru, et babüloonia kiilkiri, mis põhines suuresti sumeri algsel kiilkirjal, oli oma olemuselt polüfooniline. See viis edasise tõlkimiseni ning 1857-ndal aastal aset-leidnud “eksamini”, kus mitmed erinevad teadlased tekste tõlkisid ning sarnased tulemused said. Antud aastat loetakse ka ajalooliselt assüüria-babüloonia kirja dešifreerimise ajaks.

5. Kasutatud allikad

- 1) Irina Avrametsa Mesopotaamia konspekti 6. peatükk: “Mesopotaamia keeled ja kiri. Mesopotaamia keelte avastamine ja dešifreerimine.”
- 2) Encarta entsüklopeedia: http://encarta.msn.com/encyclopedia_761563112/Cuneiform.html
- 3) WikiPedia: http://en.wikipedia.org/wiki/Cuneiform_script
- 4) Crystalinks kokkuvõtte kiilkirjast: <http://www.crystalinks.com/sumerlanguage.html>